

De relatie tussen de Roermondse Munsterabdij en de parochie Stevensweert, in het bijzonder betreffende de tienden

Door Guus Janssen

In een bijdrage in het in 2020 verschenen boek over de Roermondse Munsterabdij worden de relaties tussen deze abdij en diverse parochies behandeld. Tot deze parochies behoorde ook een cluster dat van origine gekoppeld was aan de parochie Echt: Echt, Saeffelen, Stevensweert en Maasbracht. De rechten en bezittingen in deze plaatsen had de Munsterabdij tussen 1220 en 1244 overgenomen van het Sint-Servaaskapittel in Maastricht. In de meeste gevallen ging het om het patronaatsrecht en het recht om de tienden (kerkelijke belasting in natura) te innen. Aan het patronaatsrecht, dat van origine toekwam aan de stichter van de parochie, was meestal het collatie- of presentatierecht gekoppeld: het recht om bij een vacature een nieuwe pastoor aan de bisschop voor te dragen. Het recht op de tienden was verbonden met de verplichting om te zorgen voor het kerkgebouw en de zaken die nodig waren voor de eredienst [1]

De relatie tussen de Roermondse Munsterabdij en Stevenweert

In de parochie Echt en de aanvankelijk als filiaal van Echt functionerende parochie Saeffelen had de Munsterabdij het collatierecht, het recht op de tienden en de erbij behorende plichten. In de parochie Stevensweert en de van Echt afhankelijke parochie van Maasbracht had de abdij alleen het recht op de tienden met de erbij behorende plichten. Het recht om een nieuwe pastoor voor te dragen kwam voor Maasbracht toe aan de pastoor van Echt (1666, 1669, ca. 1750), ofschoon in 1666 ook de abdis van het Roermondse Munster pretenties had. Voor Stevensweert was het collatie- of presentatierecht in handen van de plaatselijke heer.

Omdat de pastoor voorgedragen werd door de heer en niet door de abdis, ontstonden er regelmatig problemen. De heer had met name over de tienden wel eens een meningsverschil met de abdis en rekende dan op de steun van de pastoor.

Het geschil tussen de heer, de pastoor en de parochianen enerzijds en de abdis en het convent in Roermond anderzijds spitste zich toe op de kleine tienden. Terwijl de grote tienden betrekking hadden op granen, werden de kleine tienden geheven op de overige producten van landbouw en veeteelt. De ontvanger van de grote tienden had meestal de plicht het schip van de kerk te onderhouden en die van de kleine tienden moest zorgen voor het priesterkoor. De heer en de pastoor eisten de kleine tienden en het onderhoud van het koor voor zich op. De Munsterabdij, die de grote tienden bezat, pretendeerde daarentegen wel de kleine tienden te bezitten, maar zonder de verplichting voor het koor te zorgen. Al in 1277, toen de parochie amper 12 jaar bestond, leidde dit conflict ertoe dat de pastoor de kleine tienden inpalmde en hiervoor de steun inriep van het bisdom Luik. De abdis had echter connecties in hogere kringen en zorgde ervoor dat de pastoor door een pauselijke rechter geëxcommuniceerd werd. Ook in 1300 was een arbitragecommissie nodig, die besliste ten gunste van de abdis, waarbij haar wel gevraagd werd om uit vrije wil een geldbedrag te schenken ten behoeve van het kerkgebouw van Stevensweert.

Het conflict laaide weer op in het eerste kwart van de vijftiende eeuw. De abdis, die de kleine tienden ontving, weigerde het onderhoud van het priesterkoor te verzorgen en verwees daarbij naar Echt, waar een soortgelijke situatie bestond. Ook nu was een arbitragecommissie nodig, die in 1435 de abdis in het gelijk stelde. Daaraan vooraf ging een ondervraging van de leidekker, die beweerde dat hij de voorgaande 20 à 30 jaar voor reparaties aan het dak van het koor door de parochianen en niet door de abdis betaald was. Hij had de reparaties verricht ‘van wegen der gemeynthe van Weerde’ [2].

Dat de heer en de bestuurders van Stevensweert zich niet bij de uitspraak van 1435 neergelegd hebben blijkt uit de overgeleverde plaatselijke ‘hofrechten’ van 8 mei 1472. Volgens deze rechten moest de abdis vanwege de grote en kleine tienden zorgen voor het schip van de kerk en de grote klok. Het klokkentouw moest betaald worden uit de opbrengst van een boomgaard tussen de kerkmuur en de burchtgracht. Ook moest de abdis zorgen voor het priesterkoor, het glasraam boven het hoofdaltaar en de benodigdheden voor de mis. Verder diende de abdis een fokstier (doer) en fokvarken (beer) te onderhouden. Voor het opslaan van de tienden had de abdis een schuur in de heerlijkheid Stevensweert. Na het dorsen van het graan kon de abdis het kaf gebruiken als veevoer voor haar eigen dieren of het aan de boeren verkopen. Haar dieren moesten voor het drinken naar de Maas gedreven worden en mochten niet gevoerd worden met het kaf van de plaatselijke gemeenschap. Daarnaast bezat de abdis in Stevensweert een dries met de naam: ‘Mynre Vrouwen dryes van Roremunde des cloesters’ [3].

Het onderhoud van het priesterkoor bleef ook in de volgende eeuwen een twistpunt. Bij de kerkvisitaties van 1667 en 1669 werd opgetekend dat de plaatselijke gemeenschap het koor moest verzorgen, maar in 1703 lag die taak weer bij de abdis. In die dagen waren de stier en de beer ondergebracht aan de overzijde van de Oude Maas op de hoeve van de abdis in Berkelaer, de huidige Swaantjeshof. Voor het ongemak van de boeren van het eiland, die nu met hun koeien en varkens de Maas over moesten, diende de abdis een financiële vergoeding te geven.

De spanningen liepen weer hoog op in de jaren tachtig van de achttiende eeuw, toen na juridisch getouwtrek de abdis uiteindelijk een nieuwe kerk, de reparatie van het uurwerk en een nieuwe pastorie heeft betaald. Daarvan getuigen nu nog de inscriptie op de deurklink en een reliëf in de kerkmuur met het wapen en de wapenspreuk van de abdis Maria Josepha de Broich.

De deurklink met Latijnse inscriptie met in het midden de naam van de bouwer van de kerk Petrus Rutten

Wapen en wapenspreuk van de abdis Maria Josepha de Broich
DEUS SPES MEA: God is mijn Hoop

Een notitie uit de vijftiende eeuw.

In het *cartularium* (oorkondenboek) van de Munsterabdij staat een voor Stevensweert interessante notitie [40rv], die afgezien van een vermelding door Jos. Habets in 1876 nauwelijks aandacht heeft gehad [4]. De aantekening bevat concrete gegevens over het bezit van de Munsterabdij in Stevensweert. Zo wordt onder meer vermeld, dat ze vanwege de kleine tienden recht had op bijen (honing), lammeren, vlas, ganzen en kippen. Van deze notitie uit het einde van de vijftiende eeuw willen we hier graag de verbeterde en complete versie met een vertaling laten volgen. Dan kan het een interessante bouwsteen zijn voor de onderzoekers van het verleden van Stevensweert.

Weerde

Decime in parochia de Weerde totales tam in antiquis agris quam in pratis sunt conventus nostri vigore litterarum nostrarum a capitulo Sancti Servatii acquisitarum. Verisimiliter debent decime ibidem in insulis et in accrescentiis pertinere conventui nostro vigore earumdem litterarum. Sed quondam per violentiam / [40v] dominorum de Weerde et forsan per nostri conventus negligenciam sunt conventui nostro abstracte.

Item minute decime de apibus de agnis de lino de aucis et pullis in omnibus hereditatibus ibidem pertinent conventui nostro vigore nostrarum predictarum litterarum. Attamen non sumus astricti ad restaurationem chori quia non est visum hoc unquam fecisse. Unde habetur unum consultum a iurisperitis.

Item habemus ibidem unum domistadium in quo horreum nostrum stat de quo tenetur annuatim pastori ecclesie ibidem unum vas ordeï.

Item habemus ibi unum pomerium apud cimiterium ecclesie retro curtum domini de Weerde.

Habemus ibidem quartam partem trium bonnariorum terre prope terras domini de Weerde emptorum a prolibus quondam Arnoldi van Hedele anno MCCCCLXXIII ut patet in computo anni LXXIII folio XXIIo. Reliquam quartam partem habet Will van Louwen tot Bracht. Et Winandus Koenkens habet duas alteras quartas partes. Queratur hoc expressum in libro papireo. Sit punctum magistratui Weerde.

Stevensweert.

De volledige tienden in de parochie van Stevensweert, zowel op de oude akkers als op de weilanden zijn van ons klooster krachtens ons van het kapittel van Sint-Servaas verworven schrijven. Waarschijnlijk moeten de tienden aldaar op de eilanden en op de aanwassen toekomen aan ons klooster krachtens hetzelfde schrijven. Maar eens zijn ze door het geweld van de heren van Stevensweert en misschien door slordigheid van ons klooster aan ons klooster onttrokken.

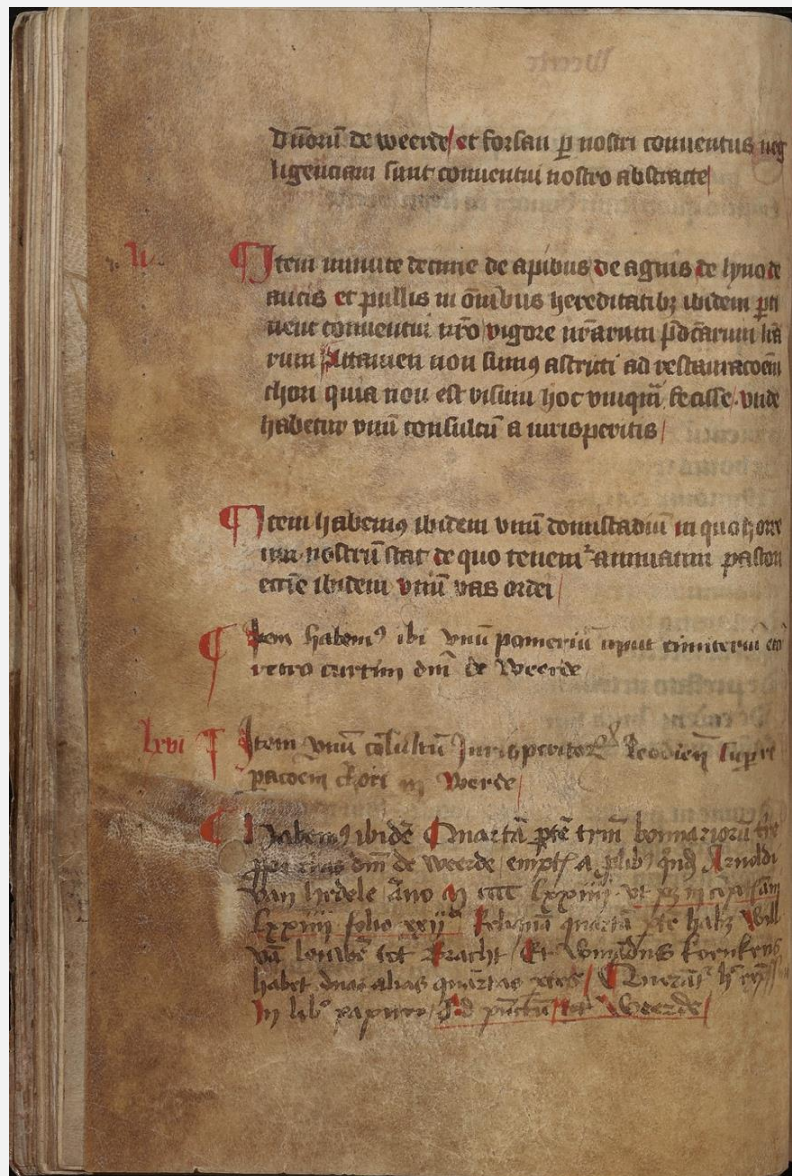
Eveneens komen de kleine tienden van bijen, lammeren, vlas, ganzen en kippen op alle erven aldaar toe aan ons klooster krachtens ons voornoemd schrijven. Maar toch zijn we niet verplicht tot de restauratie van het priesterkoor, omdat we dit nooit gedaan schijnen te hebben. Vandaar wordt er een advies gegeven door juristen [of: daarover bezitten we een advies van juristen?] [5].

Eveneens hebben we aldaar een hofstede, waarop onze schuur staat, waarvoor jaarlijks aan de pastoor van de kerk aldaar een vat gerst verschuldigd is.

Eveneens hebben we aldaar een fruitboomgaard bij het kerkhof van de kerk achter de hof van de heer van Stevensweert.

We hebben aldaar een vierde deel van drie bunders land nabij de landerijen van de heer van Stevensweert, gekocht van de kinderen van wijlen Arnold van Hedele in het jaar 1474, zoals duidelijk is in de rekening van het jaar '74 op blad 22 [6]. Het overige kwart heeft Will van Louwen in Maasbracht. En Winand Koenkens heeft de twee andere kwarten. De weergave

hiervan moet nagezocht worden in het papieren boek. Laat het een aandachtspunt zijn voor de magistraat van Stevensweert.

Tweede helft van de notitie uit de 15^e eeuw [Cartularium Munsterabdij Roermond]

Een belangrijk document betreffende de tienden uit 1395.

Een ander interessant document is ook afkomstig uit het *cartularium* van de Munsterabdij [7]. Het is eveneens gepubliceerd door Jos. Habets in 1876 en nogmaals in 1891 [8]. Har Rutten heeft er in zijn parochiegeschiedenis van Stevensweert ook aandacht aan besteed [9]. Het gaat om getuigenverklaringen voor de drost van het ambt Montfort in 1395, vanwege een geschil tussen abdis Margaretha van Elmpt en de heer van Stevensweert Jan van Pietersheim over de tienden van Stevensweert. De boeren van Stevensweert leverden een tiende van hun graanopbrengst in op het kerkhof van Stevensweert en bij de schuur van de Munsterabdij. Daar werd het graan gedorst en mochten de boeren stro en kaf weer meenemen voor eigen gebruik. Het was gebruikelijk, dat deze tienden gepacht werden. De pachter betaalde dan een afgesproken bedrag aan de abdis en mocht zelf over de graanopbrengst beschikken. De heer

van Stevensweert was het er niet mee eens dat de opbrengst van de tienden (graan, maar ook kaf en stro) aan de overzijde van de Oude Maas (Berkelaar, Echt) belandde, wanneer de pachters van de tienden daar hun hoeve en schuur hadden. Aanleiding tot het conflict was, dat Johan Gadaerts als pachter van de tienden van Stevensweert de opbrengst van de tienden naar zijn hoeve in Echt wilde vervoeren, maar van de heer Jan van Pietersheim geen toestemming kreeg. Hij meldde dat bij de abdis Bartha van Driel, die een eigen wagen met knecht stuurde om het graan naar haar schuur in Berkelaar te brengen. Ze diende een klacht in bij drost van Montfort, Aloph van Alraven, die haar beloofde dat bij tegenwerking hij zelf zijn wagen met knecht beschikbaar stelde om het graan naar Berkelaar te halen. Dit voorval moet zich tussen 1380 en 1390 afgespeeld hebben. Bartha van Driel was in 1378 nog geen abdis en was in 1390 opgevolgd door Margaretha van Elmpt [10]. Het document bevat de verklaringen van tal van lieden, die beweren dat het in het verleden nooit een probleem was geweest, wanneer de opbrengst van de tienden niet op het eiland Stevensweert bleef.

We laten nu een weergave in hedendaags Nederlands volgen en daarna de transcriptie van de oorspronkelijke tekst.

Getuigenis van het klooster over de tiende in Stevensweert.

Dit is de verklaring van mevrouw de abdis over de tienden van Stevensweert, die onder getuigen vastgelegd is in het jaar des Heren 1395 voor de drost van Montfort en voor de heer Willem van Gruesbeck en de heer Johannes Meem, kanunniken van Sint-Servaas en voor veel belangrijke mannen op een dag, tussen vrouwe Margariet van Elmpt, abdis, en jonker Johannes van Petersheim, heer van Stevensweert, vanwege de tienden van Stevensweert.

Ten eerste heeft Rut Meyers junior [11] getuigd, dat hem bekend was, dat Welter van ghen Aeserberch, de veerman [12], de tienden van Stevensweert in pacht heeft gehad met Ywaen van Prauven en Welter van Prauven en dat de tienden afgeleverd werden in Stevensweert deels op het kerkhof en deels in een schuur en toen deze tienden gedorst waren, nam ieder zijn voer en kaf mee naar huis en de genoemde Welter bracht ook zijn voer en kaf naar zijn huis op deze zijde van de Maas [bedoeld is deze zijde van de Maas, vanuit Echt bekeken] en voederde er zijn vee mee. En de genoemde Rut heeft nooit horen zeggen dat iemand de genoemde Welter daarbij gehinderd heeft.

Verder hebben de genoemde Rut, Johan Geirkens junior en Henzelaer getuigd, dat hen bekend is dat Polken Granteney en Wecke en Henken Houwer de tienden van Stevensweert in pacht hebben aangenomen in het dorp Echt en dat Polle vanden Panhuys overeengekomen is de tienden binnen te voeren en die tienden binnengevoerd heeft in Echt in de schuur van Harman Heynen junior.

Verder heeft Johan Graes getuigd, dat hij de tienden van Stevensweert (in pacht) heeft gehad met Walter de Veer(man) en de kinderen van Lanckbaent en, toen die tienden gedorst waren en de pacht betaald, dat toen Wolter en Johan Gras ieder hun deel stro en kaf naar hun huis voerden en het voor zich benutten zonder iemands bezwaar.

Verder heeft Voubit [13] getuigd, dat hij in Echt de tienden van Stevensweert in bewaring gehouden heeft voor de mensen van Stevensweert die ze gepacht hebben, en de gebroeders Ywaen en Wolter van Prauven en de pastoor verzochten hem dat ze deelgenoten mochten zijn van diens (nl. Voubits) gunst, en toen de tienden gedorst waren, dat toen Voubit zijn deel van stro en kaf uit Stevensweert naar zijn huis voerde, waarover niemand tegen hem bezwaar heeft gemaakt.

Verder heeft Johan Gadaerts junior getuigd, dat hij in de tijd, toen Aloph van Alraven drost in Montfort was, in het dorp Echt de tienden van Stevensweert gepacht had, en toen hij aanstalten maakt die tienden binnen te voeren, dat hem toen van de zijde van de Jonker van Petersheim verboden werd om die tienden uit Stevensweert weg te voeren. Toen ging de voornoemde Johan Gadaerts naar mevrouw van Dryele, de abdis te Roermond, en verzocht

haar dat ze de tienden van hem wilde ophalen en dat deed mevrouw toen en ze meldde dat meteen bij Aloph van Alraven, als drost. Aldus heeft Aloph haar gezegd, dat ze haar wagen en knecht daarheen moest zenden en zelf de tienden binnenbrengen. En als iemand haar tegen zou werken, dan wilde hij haar zijn wagen en knecht zenden en helpen de tienden binnen te brengen. Aldus bracht mevrouw de tienden van Stevensweert zelf naar haar hoeve te Berckeleer, waarin ze destijds niet gehinderd is, zodat hen allen bekend is, dat de tienden van jaar tot jaar naar de hoeve van Berkelaar zijn gevoerd.

Verder heeft Herman Geraetz Hermans zoon getuigd dat hij en zijn vader de tienden van Stevensweert gepacht hadden en de kinderen van Lanckbaent erin lieten delen.

[Cartularium Munsterabdij 101v-102r (LIXv-LXv)]

Testimonium conventus de decima in Weerde.

Dit is mynre vrouwen der Abdissen konde vander teenden van Weerde die betughet waert int jair onss heren M CCC XCV vurden drosset van Monffoert ende vur heren Willem van Gruesbeck ende heren Johannes Meem canonicken van Sent Servas ende vur voel gueden mannen op eyne/ daghe tussen vrouwe Margarieten van Elmpt der Abdissen ende tussen Joncker Johannes van Petersheym here tot Weerde omme der teenden wille van Weerde.

Ten eyersten so heeft Rut Meyers son getughet dat huem kondich sy dat Welter van ghen Aeserberch der veer die teende van Weerde te pacht heeft gehadt mitt Ywaen van Prauven ende Welter van Prauven ende dat die teende gelacht worde tot Weerde eynde deyls opden kirckhoff ende eynde deyls ynne eyne schure ende due dese teynde gedorsen was due neme mallick syn voeder ende kaff nae huem ende Welter vurs. voerde ouch syn voeder ende kaff na huem op deze syde der Masen ende voderde dat mit synen quyck, dat Rutte vurs. nye en gehoerde seggen dat yeman den vurs. Welter dair aen hinderlicke were.

Voert so hebben getughet Rut vurs[creven]., Johan Geirkens son ende Henzelaer, dat huem kondich sy dat Polken Granteney ende Wecke ende Henken Houwer die teende van Weerde te pacht genomen hadden tot Echt inden dorpe ende dat Polle vanden Panhuys die teende verdinghet hadde ynne te voeren ende voerde die teende tot Echte ynne Harman Heynen sons schure.

Voert so heeft getughet Johan Graes dat hij die teende van Weerde gehadt hebbe mit Walter den Veer ende den kinderen van Lanckbaent ende due die teende gedorsen was ende der pacht betaelt was, dat due Wolter ende Johan Gras mallinck sijn deyl stroes ende kaff na huem voerde ende dede syn orber dairmede sonder yemans becroen.

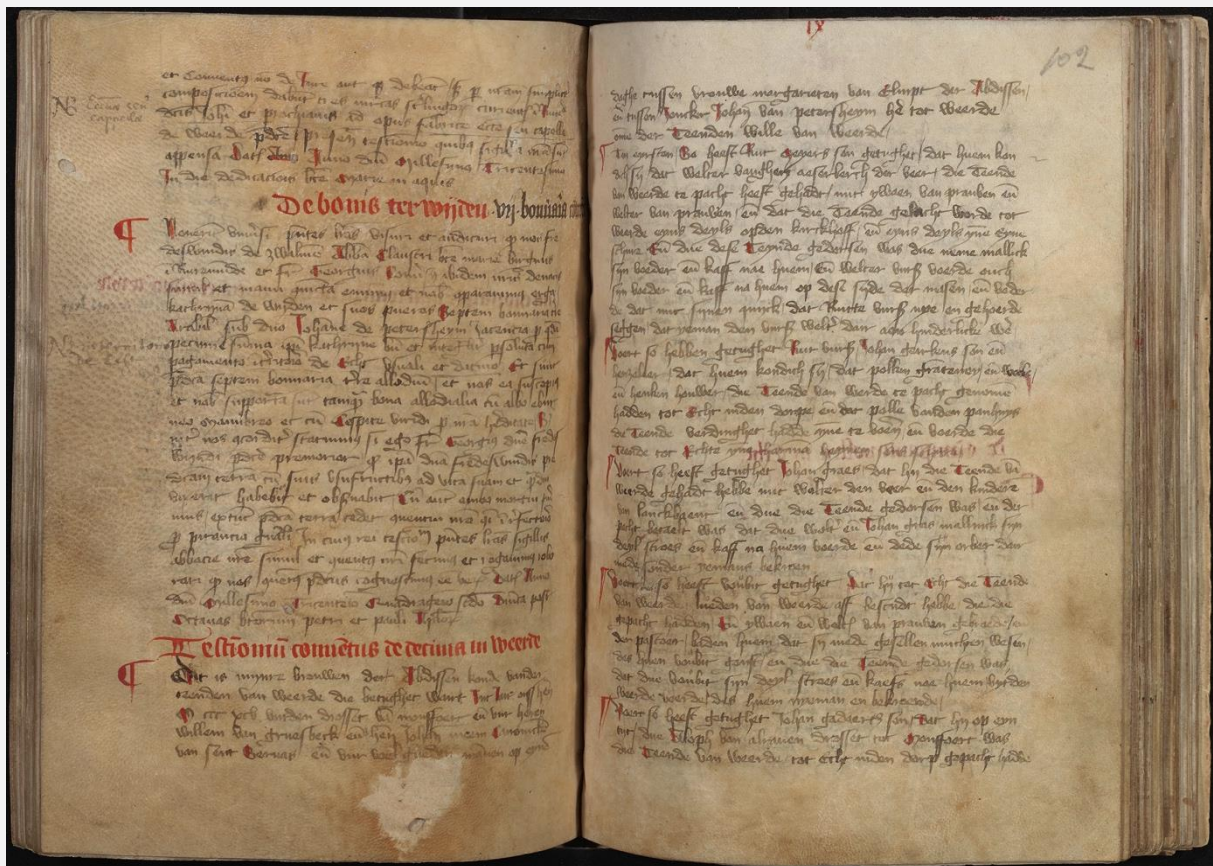
Voert so heeft Voubit getughet dat hij tot Echt die teende van Weerde den lueden van Weerde aff bescudt hebbe die die gepacht hadden ende Ywaen ende Wolter van Prauven gebroeder ende der pastoer baden huem dat sy mede gesellen muchten wesen des huen Voubit gonst en due die teende gedorsen was, dat due Voubit syn deyl stroes ende kaefs nae huem uyt den Weerde voerde, des huen nyeman en becroende.

Voert so heeft getughet Johan Gadaerts son dat hy op eyn tyt, due Aloph van Alraven drosset tot Monffoert was, die teende van Weerde tot Echt inden dorp gepacht hadde /

ende due hy die teende solde beghynnen ynne te voeren dat huem due van mijns Jonckeren weghe van Petershem verboden worde dat hy derre teynden nyet uyt den Weerde en voerde.

Due ghinghe Johan Gadaerts vurs. aen myn vrouwe van Dryele die Abdisse tot Ruremunde ende baet haer dat sy die teende van huem opnemen wolde, dat myn vrouwe due dede ende sy dede dat voert kont Aloph van Alraven alse eynde drosset. Also dat haer Aloph sacht dat sy haeren wagen ende haer knecht dair sende ende voerde selve die teende ynne. Ende were haer des yeman teghen, so wolde hij haer synen wagen ende syn knecht synden ende helpen daer die teende ynne voeren. Also so voerde myn vrouwe die teende van Weerde selve op haeren hoff tot Berckeleer, dair haer gheyn hyndernisse aen en geschedet ende synt derretyt, so sy huen allen kondich dat die teende tot Berckeleer opden hoff van jaere te jaere gevoert is.

Voert heeft getughet Herman Geraetz Hermans son, dat hy ende syn vader die teende van Weerde gepacht hadden ende leten sy mede woerden den kinderen van Lanckbaent.

Getuigenverklaringen anno 1395 (Cartularium Munsterabdij Roermond)

Uit de verschillende documenten kan men opmaken dat de inwoners van Stevensweert zich in de loop der eeuwen ingespannen hebben om een zo onafhankelijk mogelijke positie te hebben ten opzichte van de abdis en de Munsterabdij. Het feit dat de plaatselijke heer het voordrachtrecht had voor een nieuwe pastoor en daarmee een loyale parochieherder kon verwerven zal hierbij zeker een rol gespeeld hebben. Het verklaart ook, waarom de heer er een punt van maakte, dat de tienden beter niet gepacht konden worden door mensen van de overkant van de Oude Maas en dat de opbrengst van de tienden ook niet vervoerd moest worden naar het Echter Land.

Noten:

- [1] AMPP Janssen, 'Relaties tussen de O.L. Vrouwe-abdij van Roermond en parochies in de omgeving; een verkenning', in: E. Caris (red.), *De Munsterabdij van Roermond, een ontdekkingsstocht door achthonderd jaar geschiedenis van een vrouwenklooster*, Roermond 2020, 158-167.
- [2] Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL), Archief Munsterabdij Roermond, Nr. 2, fol. 105r-106v en 107v-108v
- [3] J. Habets, 'De voormalige heerlijkheid en vesting Stevensweert', *PSHAL* 13 (1876) 281-310; hofrechten: p. 305-310; J. Habets, *Limburgsche wijsdommen. Dorpscosten en*

gewoonten, bevattende voornamelijk bank- laat- en boschrechten, 's Gravenhage 1891, 309-317.

[4] J. Habets, 'De voormalige heerlijkheid' (zie noot 3), 293-294. RHCL, Archief Munsterabdij Roermond, Nr. 2, 40rv.

[5] De zin kan op twee manieren uitgelegd worden: ofwel de abdij bezit een juridisch advies, ofwel er wordt een juridisch advies opgesteld.

[6] Vermoedelijk wordt verwezen naar de (niet bewaard gebleven) jaarrekening van de abdij.

[7] RHCL, Archief Munsterabdij Roermond, Nr. 2, 101v-102v: *Testimonium conventus de decima in Weerde*.

[8] J. Habets, 'De voormalige heerlijkheid' (zie noot 3), 303-304; J. Habets, *Limburgsche wijsdommen* (zie noot 3), 317-319.

[9] H.G.M. Rutten, *Onder bescherming van Sint-Stephanus, 750 jaar parochiegeschiedenis van Stevensweert*, Stevensweert 2016, p. 16. Zie ook: W. Sangers & A.H. Simonis, *Er ligt een eiland in de Maas, geschiedenis van Stevensweert en Ohé en Laak*, Echt 1955, p. 43.

[10] E.M.F. Koch, Lijst van monialen van het cisterciënzerinnenklooster O.L.V. Munsterabdij te Roermond, ca. 1220-1600, bijlage bij *De kloosterpoort als sluitpost? Adellijke vrouwen langs Maas en Rijn tussen huwelijk en convent 1200-1600*, Leeuwarden-Mechelen 1994: no. 26: Bartha van Driel vermeld in 1386; no. 45: Margaretha van Elmpt, vermeld in 1390-1404.

[11] In de tekst staat enkele keren 'son'. Hierbij is het niet duidelijk of het hier gaat om 'de zoon van ...' of om een aanduiding van de jongere (junior). Op basis van de samenhang van de tekst hebben we de voorkeur gegeven aan de laatste interpretatie.

[12] We gaan ervan uit dat met de bijnaam 'de veer' de veerman is aangeduid.

[13] De lezing 'Voubit' is onzeker.